

Zrinka Jelaska
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
zjelaska@ffzg.hr

Vrste nasljednih govornika

U ovomu će se radu ponuditi nazivlje različitih vrsta nasljednih govornika prema kriteriju izvorne zemlje gdje se govori navedeni jezik, gdje žive njegovi jednojezični govornici i mjesta prebivanja nasljednih govornika. U odnosu na zemlju izvornoga jezika tri su različite skupine nasljednih govornika: oni koji u njoj žive, oni koji su se iz nje iselili i oni koji su se u nju doselili. Starosjedilački nasljedni govornici živjeli su u zemlji svojega izvornoga jezika oduvijek, ali su u njoj postali manjinski govornici uslijed prevlasti nekih useljenih naroda i jezika. Iseljenički su se nasljedni govornici iselili iz zemlje gdje je njihov nasljedni jezik izvorni jezik glavnini stanovništva. Doseljenički su se govornici nasljednoga jezika nakon odrastanja i života izvan zemlje izvornoga jezika preselili u nju.

1. Uvod

Nasljedni je jezik jedna od podskupina inih jezika. Nasljedni jezik njegovi govornici usvajaju u obitelji ili užoj zajednici koji se nalazi u okružju glavnoga jezika širega društva. Iz ove odrednice proizlazi nekoliko obilježja prototipnoga nasljednoga govornika: on svoj nasljedni jezik nužno usvaja, njime bar do neke mjere vlada pa je dvojezičan (bar u širem smislu te riječi) jer uz glavni okolinski jezik bar razumije nasljedni jezik ako ga i ne govori. Osobe tek podrijetlom povezane s govornicima koji su u svojedobno u obitelji govorili nekim drugim jezikom od okolinskoga, ali nemaju navedena obilježja nasljednih govornika jer nisu usvajale jezik svojih predaka, njime uopće ne vladaju (čak ga i ne razumiju) pa onda nisu ni dvojezične ni u širem smislu te riječi nazivaju se predačkim govornicima.

Tijek jezičnoga razvoja nužno je uključen u odrednicu nasljednoga govornika zato što se vladanje nasljednim jezikom (primjerice hrvatskim u Njemačkoj) i njegov položaj mijenja tijekom odrastanja uslijed ovladavanja glavnim jezikom drugačije nego što se to događa jednojezičnim izvornim govornicima (primjerice hrvatskoga u Hrvatskoj). Stoga nasljedni govornici po mnogim obilježjima nisu jedinstvena skupina, nego uključuju širok raspon od onih koji samo donekle razumiju svoj nasljedni jezik do onih koji su gotovo uravnoteženo dvojezični u nasljednome i glavnome jeziku.

Ovaj je rad predlaganjem podjele nasljednih govornika i njihovim nazivima prilog proučavanju nasljednih govornika općenito i hrvatskih nasljednih govornika. Nudi nazivlje kojim će se jasno razlikovati tri glavne vrste nasljednih govornika uslijed uočenih razlika među pojedinim skupinama, poglavito jezičnih, ali povezanih s okolinom tijekom usvajanja i danas. Kada je to moguće, a radi boljšega razumijevanja pojmova, uz pojedine nazive navodit će se primjeri s hrvatskim nasljednim govornicima.

Podjela na tri glavne vrste nasljednih govornika napravljena je prema zemlji izvornoga jezika, zemlji inih jezika i sadašnjemu prebivalištu. Potpodjele unutar triju glavnih vrsta nasljednih govornika napravljene su prema vremenu iseljavanja ili useljavanja, razlozima ili uzrocima iseljavanja te društveno-političkim, a time i psihološkom položaju useljenika.

S obzirom na ulogu engleskoga kao međunarodnoga znanstvenoga jezika uz svaki će se predloženi hrvatski naziv odabrati i jedan od engleskih koji bi mu bio prijevod, iako su oni često sinonimni u engleskome govornome području ili pak razjednačeni u pojedinim zemljama engleskoga govornoga područja. Naime, i sam se engleski naziv za nasljedni jezik: *heritage language* u sjevernoameričkoj obrazovnoj lingvistici odnosi na sve manjinske jezike, odnosno jezike koji nisu engleski, što znači da često zamjenjuje nazive manjinski, useljenički, urođenički, etnički (Beaudrie i Fairclough 2012). Drugim riječima, to znači da su i prijedlozi engleskih istovrijednica tek prijedlozi koji se preporučuju kada se o nasljednim govornicima piše ili govori na engleskome kao međunarodnome jeziku, iako na engleskome jeziku oni nisu (uvijek) tako razgraničeni. U Australiji se već četrdesetak godina rabi naziv *community language* ‘jezik zajednice’ koji se odnosi na sve druge jezike osim engleskoga i urođeničkih jezika (eng. *aboriginal*). On ističe činjenicu da se jezikom služi u različitim društvenim i kulturnim kontekstima. Smatra se da za njih nisu prikladni nazivi *strani jezik* jer je riječ o jezicima koji su bitan dio australskoga života, *(u)seljenički jezik* jer ih govore osobe koje su se rodile u Australiji, *etnički jezik* jer ih govore i članovi ostalih etničkih grupa, *manjinski jezik* jer su neki veliki svjetski jezici poput kineskoga ili arapskoga, a k tomu djeluje kao da su manje vrijedni od većinskih. No i danas se naziv *heritage language* sve više širi umjesto opisnoga naziva *drugi jezici osim engleskoga* (eng. *languages other than English*).

2. Dosadašnje podjele nasljednih jezika i govornika

Na razvoj i vladanje nasljednim jezikom utječu različiti čimbenici: obitelj kao glavni jezični unos i pokretač na proizvodnju, uloga jezične zajednice, vrijednost i ugled jezika u društvu, važnost kulture povezane s jezikom, pravni položaj jezika (službeni, suslužbeni, djelomično službeni, neslužbeni...), institucijska uporaba jezika (obrazovanje, pravo, vjerski obredi, mediji...). Stoga se i nasljedni jezici i nasljedni govornici različito nazivaju i dijele, pri čemu se pojedine vrste nasljednih govornika ili podjele spominju katkad (i) neizravno, a ne samo izravno.

Budući da je podjela na različite vrste nasljednih jezika često bitno povezana s različitim vrstama nasljednih govornika, do toga stupnja da se u istom odlomku naizmjenično pojavljuje jedno ili drugo, a objašnjavanje pojma nasljednoga jezika uključuje svojstva koja očito pripadaju govornicima, u ovomu će se poglavlju navesti i obilježja jezika, i obilježja govornika, i obilježja učenika. U radu se neće govoriti o *korisnicima jezika* (eng. *language users*) jer se taj naziv smatra prikladnim tek u kontekstu korisnika rječnika, udžbenika i slično. Nasljedni se govornici donekle mogu podijeliti prema jednakim načelima kao i jezici, no ne u svemu.

2.1. Podjele nasljednih jezika

Podjela na nasljedne jezike (eng. *heritage language*) u užem smislu i u širem smislu počiva na različitom pristupu uvjetu vladanja jezikom. *Nasljedni jezik u širemu smislu* uključuje i one koji uopće ne vladaju jezikom, ni u razumijevanju, nego samo imaju obiteljsku vezu s jezikom, tj. vuku podrijetlo od govornika nekoga drugoga jezika. Tako je nasljedni jezik odredio J. Fishman (2001), što i nije čudno budući da je on sociolog koji se bavio manjinskim govornicima, njihovim obrazovanjem i sociologijom višejezičnosti. Glavni kriterij u toj podjeli stoga nije vladanje jezikom, nego osobna ili obiteljska povezanost s određenom skupinom govornika, što uključuje poznavanje nekih vidova njihove kulture (poput posebnih jela, blagdanskobičaja, ponašanja prema rođacima). Ovu su odrednicu nasljednoga jezika prihvatile autorice knjige o španjolskome kao nasljednome jeziku S. M. Beaudrie i M. Fairclough (2012). *Nasljedni jezik u užemu smislu* uključuje određeno vladanje jezikom, bar u razumijevanju (prema Valdes 2001). Takvo se poimanje nasljednoga jezika najviše rabi u istraživanjima i obrazovanju u SAD (npr. Sveučilište u San Diegu).¹

¹“The Heritage Language Program allows students to work towards high levels of proficiency in their heritage language and to pursue their personal and professional goals. Heritage speaker is someone who speaks or even just understands that language.” (<http://ling.ucsd.edu/language/heritage-languages.html>)

U hrvatskoj se lingvistici naziv ‘nasljedni jezik’ (Jelaska 2005, Cvikić, Jelaska, Kanajet-Šimić 2010) pojavio u okviru glotodidaktičkih istraživanja. Suradnicima Sveučilišne škole u to je vrijeme već postalo sasvim očito da se jezik hrvatskih nasljednih učenika (tzv. dijaspore) treba procjenjivati drugačije nego strani, kao i to da bi ga trebalo drugačije poučavati budući da jezični razvoj u nasljednome i stranome jeziku i tijekom ovladavanja stranim i nasljednim jezikom uopće nisu jednaki (npr. Hržica 2005). To znači da je u hrvatskoj lingvistici nasljedni jezik izjednačen s poimanjem nasljednoga jezika u užemu smislu.

S druge pak strane uočeno je da se jezični razvoj onih kojima je hrvatski strani jezik ne razlikuje od onih čiji su pretci bili Hrvati, ali uopće ne govore hrvatski niti ga razumiju. Stoga je u hrvatskome za takve govornike odabran naziv ‘predački jezik’. Dakle, predačkim se jezikom naziva jezik koji dijete nije usvajalo, često ga uopće nije ni čulo, nego samo zna ili saznaje za svoju obiteljsku vezu s tim jezikom (Jelaska 2005: 52), to je jezik kojim su se služili nečiji pretci, ali ga nisu prenijeli na potomke (Vuković 2010). Na engleskome bi predački jezik bio *ancestral language*, iako se na engleskome naziv *ancestral* rabi i kao sinonim za naziv *heritage*.

Kada treba obuhvatiti u jednu kategoriju nasljedne i predačke govornike, što se događa kada su važna kulturna znanja, bolje je da se kao krovni naziv odabere druga riječ tako da naziv *nasljedni govornici* obuhvaća samo one koji bar u razumijevanju vladaju svojim nasljednim jezikom, iako ga prototipno i govore. Kao krovni se naziv predlaže *jezici podrijetla* (engleski bi to bilo *languages of origin* ili *languages of one’s origin*). Kako je dobro da nazivi budu sustavni i da imaju atribut ispred temeljne odrednice kada su dvočlani, krovni bi naziv mogao biti i *prethodnički jezici* (eng. *antecent’s languages*).

Nasljedni se jezici mogu podijeliti na druge načine: po položaju nasljednoga jezika u društvu (službeni ili ne, ugledni ili ne...), po broju govornika (mali, srednji, veći...), po srodnosti, po ugroženosti (ugroženi, ozbiljno ugrođeni, umirući...), po srodnosti (vrlo bliski, bliski, srodni, nesrodni...) itd. Prethodnica je ovomu radu podjela nasljednih jezika J. Fishmana (2001) na *urođeničke jezike* (eng. *indigenous*), *kolonijalne* (eng. *colonial*) i *useljeničke* (eng. *immigrant*), uz prijedlog četvrte kategorije J. Cumminsa (2005): *izbjeglički jezici* (eng. *refugee*). Međutim, nasljedni se jezici i njihovi govornici bolje dijele na tri kategorije koje uglavnom uključuju navedene, ali i neke druge.

2.2. Podjele nasljednih učenika

U današnje su vrijeme nasljedni učenici sve su češći predmet istraživanja, posebno u zemljama u kojima je uslijed useljavanja njihov broj sve veći i čiji su jezici vrlo veliki. Stoga su vjerojatno najistraženiji španjolski nas-

ljedni učenici u SAD, a potom podjednako ruski, kineski i drugi. U jednomu istraživanju (Reynolds, Howard, Deak 2009) predložena i podjela na *dragovoljne* učenike, koji bi se mogli nazvati i *odabirnim* učenicima i *primorane* učenike. Dragovoljni su nasljedni učenici (eng. *elective*) sami odlučili učiti svoj nasljedni jezik, dakle slobodno su ga odabrali u školi, dok su primorane nasljedne učenike (eng. *circumstantial*) okolnosti natjerale da uče svoj nasljedni jezik.

2.3. Podjele nasljednih govornika

Nasljedni se govornici mogu podijeliti na različite načine: po stupnju ovladano-
nosti jezikom, po ovladanosti pojedinim jezičnim djelatnostima, po stupnju
dvojezičnosti, po vrsti dvojezičnosti itd. Jedna je od čestih podjela nasljed-
nih govornika utemeljena na polaznoj točki (zemlja gdje je nečiji nasljedni
jezik glavni izvorni jezik), mjestu rođenja (zemlja gdje govornik sada živi ili
bilo koja druga zemlja) i odnosu prema prvomu useljeniku (pretku koji je
došao u zemlju gdje nasljedni govornik sada živi). Tako se govori o uselje-
nicima *prvoga naraštaja* (eng. *the first generation of immigrants*), *drugoga*
naraštaja, *trećega*, *četvrtoga*, *petoga naraštaja* ili *prve generacije*, *druge ge-*
neracije ...

Izraz prvi naraštaj ili prva generacija (eng. *first generation*), a slijedno
i ostali, višeznačan je: bar dvoznačan, često i troznačan. Katkad znači prvi
naraštaj onih koji su se uselili, tj. useljenika, ljudi koji su rođeni i živjeli u
svojoj zemlji, a onda su se uselili u novu. No katkada se prvi naraštaj, ili
prva generacija, odnosi na one koji su rođeni u novoj zemlji, tj. djecu samih
useljenika. A može označavati i onoga tko se uselio kao maleno dijete u novu
zemlju.

Navest će se primjer dvojice rođaka, jednoga s otoka Iža, a drugoga
iz grada Splita, koji su se iz svojega rodnoga mjesta preselili u New York.
Ižanin se uselio sa ženom i jednogodišnjom kćeri, a Splitsanin s trudnom
ženom. Prema jednomu značenju obojica će biti prvi naraštaj useljenika.
Međutim, po drugomu značenju u kojemu je presudno mjesto rođenja prvi
će naraštaj useljenika biti Splitsaninov sin koji se rodio u SAD, ne on sam,
dok će Ižaninu tek unuk biti prvi naraštaj useljenika. Dakle, Ižaninova
kći koja se s roditeljima uselila u Ameriku bit će različito određivana u
odnosu na sadržaj pojma prvi naraštaj, smatrat će se da ona nije ni prvi
(nego tzv. multi) naraštaj useljenika jer nije rođena u novoj domovini, da je
prvi naraštaj jer joj je glavni jezični i društveni razvoj pod utjecajem nove
domovine ili pak da je drugi naraštaj useljenika jer je dijete useljenika. Ako
se i Ižaninu u SAD rodi sin, on će po jednomu pristupu biti drugi naraštaj,
a po drugomu tek prvi.

Jasno, razlika proizlazi i iz toga promatraju li se iseljenici ili useljenici. Ako se promatraju iseljenici u društvenomu smislu, onda prvomu naraštaju iseljenika pripada onaj tko se iselio iz stare i uselio u novu domovinu, bez obzira na dob. No s jezičnoga stajališta nije isto je li se tko iselio kao odrasli, zreli izvorni govornik ili dijete koje se još jezično razvija.

3. Podjela nasljednih govornika prema zemlji kao jezičnoj okolini

U ovomu se radu predlažu nazivi za različite skupine nasljednih govornika koji se odnose na sve vrste nasljednih govornika na svijetu, pa tako i za hrvatski kao nasljedni jezik. Načelo je podjele izvorna zemlja gdje se govori navedeni jezik i mjesto prebivanja nasljednih govornika.

Zemlja izvornoga jezika — Jedan je kriterij za podjelu u ovomu radu izvorna zemlja nasljednoga jezika — prostor gdje žive izvorni govornici toga jezika, tj. *izvornojezična zemlja*. Mnogi su jednojezični, bar u prototipnomu smislu te riječi (jer su najčešće okomito višejezični). U izvornojezičnoj su zemlji živjeli pretci nasljednoga govornika od kojih je on jezik usvajao. Za hrvatski kao nasljedni jezik izvornojezične su zemlje danas poglavito Hrvatska te Bosna i Hercegovina.

Zemlja nasljednoga govornika — Drugi je kriterij zemlja ili prostor gdje je odrastao nasljedni govornik. Za hrvatski kao nasljedni jezik te su zemlje one u kojima su glavni i službeni jezik sporazumijevanja svi drugi jezici osim hrvatskoga, dakle *inojezične zemlje*.

Zemlja sadašnjega prebivališta — Treći je kriterij zemlja ili prostor gdje nasljedni govornik sada živi, tj. zemlja u kojoj se građanin naselio s namjerom da u njoj stalno živi. Za hrvatski kao nasljedni jezik te su zemlje *ili izvornojezične zemlje*: Hrvatska, Bosna i Hercegovina kao zemlje sadašnjega prebivališta (različite od prebivalište djetinjega i mladalačkoga razdoblja), *ili inojezične zemlje*.

Prema navedenoj se okolini predlaže podjela na starosjedilačke, iseljeničke i doseljeničke nasljedne govornike.

Starosjedilački nasljedni govornici oduvijek su živjeli u zemlji svojega izvornoga jezika, ali su u njoj postali manjinski govornici uslijed prevlasti i jezične nadmoći nekih useljenih naroda čije je jezik postao glavno društveno sredstvo sporazumijevanja. Primjeri su takvih starosjedilačkih nasljednih govornika američki Indijanci, a nadmoćnoga useljeničkoga kolonizatori koji su nametnuli svoj jezik, engleski (SAD i Kanada) i francuski (Kanada) u Sjevernoj Americi, a španjolski i portugalski uz nizozemski (Surinama), engleski (Gvajana, Falklandsko otočje) i francuski (Francuska Gvajana) u Južnoj Americi.

Iseljenički su nasljedni govornici imali pretke koji su se iselili iz zemlje izvornoga jezika i nastanili negdje drugdje pa su potomci jezik svojih predaka usvajali tamo. Primjer su iseljeničkih nasljednih govornika Hrvati koji su se tijekom 19. i 20. stoljeća iseljavali u prekoceanske zemlje, posebno SAD, Kanadu, Australiju, Argentinu i Čile.

Doseljenički nasljedni govornici najprije su živjeli i usvajali svoj nasljedni jezik izvan zemlje izvornoga jezika, a potom su se doselili u nju. Primjer su takvih doseljeničkih nasljednih govornika djeca hrvatskih iseljenika koja su se rodila u Australiji, a po završetku studija došla u Republiku Hrvatsku i trajno se nastanila u njoj.

Starosjedilački i doseljenički govornici imaju po nekoliko podvrsta, no iseljenički ih imaju znatno više jer su oni prototipna vrsta nasljednih govornika. K tomu je vjerojatno najveći broj nasljednih govornika nastao iseljavanjem njihovih predaka: pojedinačnim selidbama, skupnim, masovnim (brojke su znale biti i milijuni), potpunim. Podvrste unutar svake skupine dijele se iz različitih očišta.

3.1. Iseljenički govornici

Osoba koja je bila izvorni govornik u svojoj zemlji iseljavanjem iz nje na početku ostaje izvorni govornik. Međutim, njezina se jezična slika životom u drugoj zemlji mijenja. Čak i da jezik nove zemlje prije uopće nije poznavala, (bar polako) postaje dvojezični govornik ovladavajući okolinskim jezikom. Sa stajališta svojega jezika takve su osobe iseljenički (eng. *emmigrant*) izvorni govornici, a sa stajališta (jezika) zemlje oni jesu ili su jednom bili useljenici (eng. *immigrants*).

Primjerice, iseljenici iz Hrvatske na početku su jednostavno izvorni govornici hrvatskoga koji preseljenjem u drugu zemlju ovladavaju okolinskim jezikom, npr. njemačkim u Austriji, švedskim u Švedskoj, engleskim u Irskoj. Sa stajališta hrvatskoga oni su iseljenički govornici, često se u hrvatskomu jednom riječju nazivaju dijasporom. Sa stajališta Austrije, Švedske ili Irske oni su useljenički govornici njemačkoga, švedskoga ili engleskoga koji im postaje drugi jezik u odnosu na ovladanost, s vremenom možda i glavni jezik sporazumijevanja, iako to ovisi o okolnostima. Njihova su djeca useljeničkih nasljedni govornici ako su roditelji s njima govorili hrvatski.

Unutar iseljeničkih nasljednih govornika postoje različite skupine. Mogu se podijeliti, ali s promijenjenom perspektivom: prema okolini u kojoj sada žive i njezinu vremenskomu i društvenomu okviru. Skupine govornika istoga jezika u različitim ili pak bliskim, čak jednakim područjima mogu biti u različitim položajima i odnosima. Primjer navedenoga mogu biti govornici hrvatskoga u Austriji, Mađarskoj, Slovačkoj i Češkoj, točnije Moravskoj.

Najprije je potrebno razlikovati nedavne useljenike i naseljeničke jer se njihov društveni položaj i odnos prema nasljednomu jeziku razlikuje, a time i jezični razvoj i ovladanost jezikom.

3.1.1. Useljenički nasljedni govornici

Useljenici u novu zemlju ljudi su koji su osobno živjeli u svojoj izvornoj domovini i ovladali svojim materinskom jezikom kao izvorni govornici. Stoga oni i jesu izvorni govornici svojega materinskoga jezika, većina i do kraja života, iako ih useljeničtvo čini dvojezičnim osobama kojima je drugi jezik (okolinski) najčešće sredstvo sporazumijevanja u društvu, a materinski im je glavni jezik i najčešće sredstvo sporazumijevanja u osobnomu životu. Međutim, nekima s vremenom, posebno ako su rijetko u dodiru s materinskim jezikom, okolinski jezik postaje njihov glavni jezik sporazumijevanja općenito. To se kod mladih useljenika događa prije, kod starijih kasnije, češće kod visokoobrazovanih nego kod nižeobrazovanih. Važnu ulogu igraju i radna i društvena sredina jer ima onih koji se vrlo rijetko sreću s glavnim i službenim jezikom nove zemlje, ali i onih koji svakodnevno gotovo isključivo govore stranim jezikom.

Međutim, sami odrasli useljenici ovladali su svojim materinskim jezikom u svim djelatnostima i nisu nasljedni govornici. Oni su izvorni govornici svojega jezika koji će postati nasljedni njihovim potomcima ako ga budu usvajali. Moglo bi se reći jezično nulti naraštaj useljenika. Prvi su naraštaj nasljednih govornika njihova djeca, rođena u novoj zemlji ili ona koja su vrlo mala došla u novu zemlju, znatno prije nego su u zemlji svojega rođenja posve ovladali svojim (tada) materinskim jezikom pa nisu imali priliku postati njegovi izvorni govornici. Oni su useljenički nasljedni govornici (eng. *immigrant heritage speakers*).

Useljeničke obitelji obično govore svojim izvornim jezikom, u vezi su s prvim useljenicima ili imaju živo obiteljsko sjećanje na prve useljenike. Uglavnom su rodbinskim vezama povezani s izvornim govornicima u staroj domovini. Međutim, odgajanje novih naraštaja da govore useljeničkim jezikom težak je zadatak. Mnogi ne uspijevaju prenijeti svoj jezik ni na (svu) djecu, još manje na unuke, a gotovo uopće ne na praunuke. Naraštaj praunuka najčešće postaje jednojezičan u okolinskome državnome jeziku. Zadatak očuvanja nasljednoga jezika lakši je ako useljenici žive u blizini ostalih iseljenika iz stare domovine ili se s njima druže. Prototipni useljenički nasljedni govornici, katkad samo i uslijed jezika, čuvaju svijest o jezično izvornoj domovini svojih predaka kao zemlji gdje se govori njihov nasljedni jezik, a znaju tko im se i odakle uselio u novu zemlju.

3.1.2. Naseljenički govornici

Kada useljenici u neku zemlju ne izgube svoj jezik, nego ga čuvaju naraštajima, čak stoljećima, usprkos tomu što su svi dvojezični, postaju naseljenički nasljedni govornici. Činjenica da nisu izgubili svoj jezik u novoj jezičnoj i društvenoj okolini pokazuje da imaju potrebu za svojim, vlastitim identitetom. Stoga uglavnom u novomu društvu imaju jasno mjesto. U zemljama koje imaju otvoren odnos prema jezičnim razlikama društveno im je priznata različitost, uključujući različita prava (Vuk 2014), obično imaju i službeni status, bar u svojem kraju. Njihovi se jezici u Europi nazivaju povijesnim manjinskim jezicima (eng. *historical minority languages*), a ovdje se predlaže engleski naziv *settlers' heritage speakers*, odnosno *settlers' heritage language*.

Naseljenički nasljedni govornici uglavnom žive u čvrstim društvenojezičnim zajednicama, tako su i uspjeli stoljećima sačuvati svoj jezik. Nisu se posve stopili s domaćim stanovništvom. Njihovim pretcima svojedobno nova domovina njima postaje uglavnom jedina domovina, a svojedobno izvorna jezična domovina postala im je povijesna domovina. Očuvanje jezika povezano im je više s identitetom, a manje s pamćenjem, njega obično (više) čuva obrazovani sloj, dok pamte i dok se veza s pretcima smatra bitnom.

Za razliku od useljeničkih govornika, u kojima je živo obiteljsko sjećanje na prve useljenike, naseljenički govornici imaju povijesno sjećanje na zemlju ili tlo odakle su došli, ali osobno im obiteljsko sjećanje nije živo, često i ne znaju odakle su točno došli njihovi pretci.

Međutim, naseljenički govornici, posebno ako su potomci ljudi koji su se iselili prije nekoliko stoljeća, često govore različitim inačicama izvornoga jezika. Katkada je njihov jezik toliko različit od izvornoga da se školuju na svojoj inačici, bar početkom obrazovanja, a izvorni jezik zemlje iz koje su se iselili uče kao školski predmet. Ako su društveno povezani s matičnom, izvornom zemljom svojega jezika obično su (bar do neke mjere) spremni učiti standardni jezik, ali i svoj standardizirati ako mogu. Primjer su naseljeničkih nasljednih govornika gradišćanskohrvatski govornici.

3.1.3. Kolonijalni govornici

Kolonijalni su doseljenici u zemljama i krajevima gdje su došli, primjerice u Americi ili Africi, nametnuli svoj jezik kao službeno sredstvo općega sporazumijevanja usprkos tomu što su (bili) manjina. Primjerice, danas se stanovništvo u Hispanskoj Americi može podijeliti (Pharies, 2007) u četiri skupine: a) starosjedinci, b) kreoli (potomci španjolskih kolonizatora), b) mestici (potomci Španjolaca i starosjedilaca) i d) hispanoamerikanci afričkoga podrijetla, a glavni je jezik sporazumijevanja španjolski. Starosjedilački

se jezici nisu nametnuli španjolskome, osobito u Meksiku ili Peruu, iz različitih razloga, među ostalim zato što nisu imali pisanu kulturu, zato što je obrazovanje bilo slabo, zato što su se često selili.

Danas se u bivšim kolonijalnim zemljama govori donekle različitim inačicama jezika bivših kolonizatora. Primjerice, španjolski kojim se govori u hispanoameričkim zemljama razlikuje se po svojim govornim inačicama ne samo od zemlje do zemlje, nego i unutar zemalja, posebno u fonologiji (npr. Musulin 2014). No pisani se jezik ne razlikuje, s izuzetkom nekih rječničkih jedinica. U nekim se pak zemljama govori ne samo kolonijalnim jezikom koji ima mnoga mjesna svojstva, primjerice gvajanski engleski, nego hibridnim jezicima, kreolskima.

Potomci kolonizatora često nisu nasljedni govornici jer ne udovoljavaju kriteriju dvojezičnosti budući da govore samo svojim jezikom, tj. jednojezični su izvorni govornici kolonijalnoga jezika (engleskoga, španjolskoga. . .). A ako i jesu dvojezični, kolonijalni im je jezik većinom nadređen, a ne podređen. K tomu svoj kolonijalni jezik i usvajaju i uče te njime načelno uravnoteženo vladaju. Takvi govornici ne pripadaju među nasljedne govornike, nego su izvorni govornici (prema nekim pristupima raspršenoga ili policentričnoga jezika). Mnogim pak starosjedilačkim govornicima njihov vlastiti jezik može biti materinski i prvi, a kolonijalni jezik drugi ili treći jezik.

Kolonijalni jezici podvrsta su iseljeničkih nasljednih jezika (eng. *colonial heritage languages*) samo u nekim slučajevima. Jedan je kada se kolonijalni govornici ne školuju na kolonijalnoj inačici svojega jezika, nego na izvornoj inačici koja se bitno razlikuje od kolonijalne pa im kolonijalna inačica slabi jer izvorna postaje glavo sredstvo sporazumijevanja. Drugi je slučaj da tijekom odrastanja govornici bolje ovladavaju okolinskim jezikom od kolonijalnoga i tako postaju nasljedni govornici kolonijalnoga. To se događa kada su primjetna manjina u nekoj zemlji ili kraju, kada uz svoj kolonijalni jezik u obitelji usvajaju okolinski jezik, npr. ako ih odgajaju starosjedilačke govornice ili su im roditelji u miješanim brakovima. Moguće je da budu nasljedni govornici svojega kolonijalnoga jezika čak i u školi gdje se obrazuju u programu na kolonijalnom jeziku ako je većinski društveni jezik jači pa njime učenici međusobno govore.

U odnosu prema izvornojezičnoj zemlji (Portugalu, Engleskoj itd.) kolonijalni su govornici vrsta naseljeničkih nasljednih govornika. Ipak se od njih razlikuju po tomu što su kolonijalni jezici uglavnom veliki svjetski jezici pa su izvornojezične inačice kolonijalnim govornicima, bar u današnje vrijeme, znatno dostupnije nego naseljeničkim govornicima.

3.1.4. Selilački govornici

Među iseljeničkim govornicima posebna su skupina oni koji se sele iz jedne nove zemlje u drugu. Njihovi nasljedni jezici (eng. *migrant languages*) u dodiru su s različitim drugim jezicima, često u seljenju imaju sve manje dodira s nasljednom jezičnom zajednicom, a sve se više služe drugim i stranim jezicima. Stoga su za njih svojstveni višejezični utjecaji na jezik jer su različito u različito doba njihova jezičnoga razvoja utjecali na njih, za razliku od useljeničkih na koje načelno utječe samo jezik ili jezici okoline (ako je ona dvojezična ili višejezična, poput francuskoga dijela Kanade).

Selilački su nasljedni govornici i nomadski, pokretni narodi poput Roma. Danas sve više mladih i ne tako mladih iz želje ili nužnosti živi selilačkim životom. Njihova je pojava sve češća u novije doba, primjerice u Europskoj uniji kada se, posebno mladi, sele poslom ili u potrazi za njim. Njihova djeca tako postaju selilački nasljedni govornici. Danas se mnogi selilački nasljedni govornici služe engleskim kao međunarodnim jezikom.

3.2. Starosjedilački govornici

Neki nasljedni govornici žive u zemlji gdje se njihov jezik govori kao izvorni. Štoviše, mnogi žive na tomu tlu dulje nego narodi drugih jezika koji su nadmoćniji od njih. To može značiti da na njemu žive oduvijek otkako su starim seobama došli na tlo na kojemu više nema starijih stanovnika, čak i ako se zna ili pretpostavlja da ih je bilo, ali su izumrli. Neki su starosjedilački govornici postali manjinski zato što su se promijenile granice pa više ne žive u izvornojezičnoj zemlji, nego u drugoj koja je naknadno nastala političkim ili ratnim činom.

Naziv *starosjedilački* kazuje da oni žive u izvornojezičnoj zemlji, dakle zemlji gdje su izvorni govornici svojega materinskoga jezika pa nema nikoga drugoga tko njime vještije vlada. U tome smislu uopće ne bi pripadali među nasljedne govornike, nego manjinske izvorne govornike (što je također točno, no rasprava o tome izlazi izvan okvira ovoga rada). Stoga se katkada u zemljama engleskoga govornoga područja jezici dijele na engleski, starosjedilačke (ili urođeničke) jezike te useljeničke jezike. Međutim, mnogi su od starosjedilačkih nasljednih jezika ugroženi ili izumiru jer su (gotovo) svi njihovi govornici dvojezični i ne vladaju svojim nasljednim jezikom. Čak i ako njime vladaju, uglavnom vladaju lošije nego većinskim okolinskim pa po tome pripadaju u kategoriju nasljednih govornika.

Na engleskome se kao sinonimi kojima se označavaju starosjedilački narodi, narodnosti i zajednice (eng. *indigenous peoples*) često pojavljuju sljedeći pridjevi: *native*, *indigenous* (*indigene* ili *indigen*), *aboriginal*; *autochthonous* (*autochthonic*); *earliest*, *first*, *initial*, *original*. Među njima postoje

i značenjske, često uporabne razlike u odnosu na američke, kanadske, australske i europske narode, u nekima su oni obilježeni. No u odnosu na jezike ti pridjevi nisu značenjski obilježeni pa se mogu primijeniti i na govornike. Predlaže se da engleska prijevodna istovrijednica za hrvatski naziv starosjedilački nasljednih govornika bude *indigenous heritage speakers*.²

Starosjedilački se nasljedni govornici mogu podijeliti na dvije skupine prema tomu je li područje gdje žive njihova izvorna domovina ili su se tamo naselili. Ta potpodjela nije važna za hrvatske nasljedne govornike jer se zna da su se Hrvati doselili u današnje krajeve, ali može biti važna za druge nasljedne govornike. Hrvatski su starosjedilački govornici primjerice Bokeljani, odnosno Bokeljski Hrvati, pripadnici najjužnije hrvatske etničke skupine.

Urođenički nasljedni govornici — Najstariji stanovnici nekoga područja, oni za koje se smatra da su tu od početka naseljenosti, urođenički su nasljedni govornici. Oni žive na području svoje domovine u neprekinutu povijesnu tijeku. Nazivaju se i prastanovnici (naziv prastanovnici može se odnositi i na izumrle narode, ne samo danas žive). Najčešće su to društva koja su postojala prije nego što su nasilniji ili brojniji narodi zaposjeli taj prostor, dakle prije invazije ili kolonizacije. Oni su *urođenički nasljedni govornici* (nije nužno reći *urođenički starosjedilački govornici* jer se to podrazumijeva). Primjer su takvih urođeničkih nasljednih govornika američki i kanadski Indijanci, australski Aboriđini. U Europi su to Baski, koji žive na zapadnim Pirenejima i obali Biskajskoga zaljeva, tj. u Španjolskoj i Francuskoj (govore jedinim neindoeuropskim jezikom u Zapadnoj Europi) i Saami ili Laponci, koji žive na sjeveru Norveške, Švedske, Finske i Rusije (govore jezicima ugro-finske skupine). Predlaže se da engleska prijevodna istovrijednica za hrvatski naziv urođeničkih nasljednih govornika bude *aboriginal heritage speakers*. Naziv *aboriginal* označavao bi člana izvornih naroda ne-

²Naziv *native speakers* zauzet je kao istovrijednica nazivu 'izvorni govornici'. Engl. naziv *indigenous*, odnosi se na zajednice, narode i narodnosti koji trajno žive na nekomu području. Upućuje na povijesnu povezanost povijesno ili kulturno različita naroda od drugih naroda, prototipno tradicionalnoga načina života, i to ruralnoga, koji je živio na određenomu području prije invazije ili prije kolonizacije. Zaštićeni su međunarodnim pravom jer su ugroženi. To im je bitna odrednica, ne samo to da su prvi jer su neki stigli relativno kasnije. U Europi se nazivom *indigenous* ubuhvaćaju pokrajinski (regionalni) i manjinski jezici koje redovito govori do 40 milijuna, što uključuje jezike koji su manjina u jednoj, ali većina u drugoj zemlji ili manjine bez većinske domovine poput romskoga, jidiša. Većinom su ugroženi i moraju se truditi da prežive i razvijaju se, neki su na umoru. Danas je najpoznatiji kao zajednički naziv za sve australske urođene narode (eng. *Indigenous Australians*). U Brazilu je istovrijednica *indio* proširen naziv; hispanski je *indio* politički nekorektan, ali u Meksiku je istovrijednica *indigenas* prihvatljiv naziv.

koga područja (eng. *original people* prema latinskome *ab origine*), prvoga ili najranijega poznatoga pripadnika naroda na nekomu području.³

Domorodački nasljedni govornici — Kao i urođenički, domorodački su govornici najstariji stanovnici nekoga prostora, na njemu žive otkako su starim seobama došli u kraj na kojemu više nema starijih stanovnika. Oni su *domorodački nasljedni govornici* (kao i kod prethodne podvrste, nije nužno reći *domorodački starosjedilački govornici* jer se to podrazumijeva). Obično su to stanovnici koji u njemu žive dulje od svih ostalih, iako se zna da su se oni doselili na to područje (često se zna i da su jezično povezani s narodima koji žive negdje drugdje). Može se dogoditi da i nisu najstariji, nego da su jednako stari (jer su stigli otprilike u isto vrijeme) kao i neki drugi narodi čiji je jezik nadmoćan, najčešće jer je većinski. Jezična razlika između urođeničkih i domorodačkih starosjedilačkih govornika može biti bitna zbog mogućih jezičnih utjecaja nekoga sada izumrloga urođeničkoga jezika na domorodački koji ga je sada nadvladao ili zbog jezičnih veza s narodima ili zemljama odakle su jednom iselili. Primjer su takvih domorodačkih stanovnika novozelandski Maori, koji su se doselili na Južni i Sjeverni otok iz područja istočne Polinezije od 9. do 13. stoljeća. Predlaže se da engleska prijevodna istovrijednica za hrvatski naziv domorodačkih nasljednih govornika bude *autochthonous heritage speakers*. Domorodački su i neki od slavenskih naroda koji su danas najstariji ili jedni od najstarijih naroda na tlu gdje žive, iako se zna da su se tamo doselili.

3.3. Doseljenički govornici

Doseljenički nasljedni govornici nakon života u inojezičnoj zemlji dolaze u zemlju ili kraj gdje je njihov nasljedni jezik glavni jezik sporazumijevanja. Tako su se primjerice u Hrvatsku nakon osamostaljenja devedesetih godina doselili mnogi potomci hrvatskih iseljenika iz Južne Amerike, Australije i

³U Australiji i Kanadi ima slično, ali uporabno različito i katkada sporno značenje. Riječ *aboriginal* prvi se put pojavila 1593. Najprije se rabila kao opća imenica za australske urođene narode (1789), tj. članove bilo kojih australiskih urođenih naroda (eng. *native peoples*), ali je ubrzo postala naziv za sve australske narode i pisala se velikim slovom. Uključivala je urođene govornike kopnene Australie i Tasmanije, zajedno s nekim od njihovih otoka, nazivali su se i prvi ljudi (eng. *first peoples*). Uporaba naziva *Aborigine(s)* ili *Aboriginal(s)* za pojedinca u nekim je dijelovima društva smatrana neprikladnom, čak uvredljivom, za razliku od prihvatljive, politički korektne: *Aboriginal Australians* or *Aboriginal people*. Od osamdesetih godina prošloga stoljeća proširio se kao prihvatljiv naziv *Indigenous Australians*, koji uključuje otočane s otoka Torres Strait. Naziv *Aboriginals* rabi se za urođeničke narode u Kanadi, oni sami sebe tako nazivaju (eng. *Aboriginal peoples in Canada* ili *Aboriginal Canadians*).

drugih zemalja, a u Njemačku potomci Nijemaca iz mnogih istočnih zemalja (eng. *reemigrants*).

U općemu hrvatskomu jeziku značenje riječi *doseljenik* djelomično se preklapa s riječju *useljenik* — obje označavaju nekoga tko je došao na mjesto ili u mjesto gdje namjerava trajno živjeti, što znači da su sinonimi zajedno s riječi *imigrant*. Međutim, kao i svi sinonimi i sinonimične riječi, one se i razlikuju, a na toj su razlici utemeljena dva naziva koja se predlažu za nasljedne govornike. Useljenik je onaj koji se useljava u neku zemlju ili državu, shvaćenu kao objedinjeni prostor, bez obzira na dio zemlje u koji se useljava, što znači da je prije živio izvan te zemlje. Doseljenik je onaj koji dolazi u neki određeni kraj, što znači da ga se promatra sa stajališta konkretnoga prostora na koji je došao, bez obzira odakle je došao - iz nekoga drugoga kraja iste pokrajine, iste zemlje ili iz druge zemlje. Doseljenički su nasljedni govornici (eng. *reemigrant heritage speakers*) oni koji u sebi imaju tu svojevrsnu dvojnost: dolaze iz druge zemlje, ali iz donekle istoga jezika.

Kako su načelo raspodjele jezična obilježja, doseljenički nasljedni govornici doseljavanjem, odnosno preseljavanjem iz zemlje gdje su bili nasljedni govornici u izvornojezičnu zemlju ulaze u jezično okruženje izvornih govornika pa se ovisno o njihovoj dobi i okolnostima doseljenja (poput životnoga i poslovnoga okruženja, obrazovanja i drugo) njihov nasljedni jezik može različito razvijati. Raspon ovladanosti nasljednim jezikom doseljeničkih govornika može kretati od (i dalje) uočljivo iseljeničkih idioma (kao da su se nedavno doselili), preko doseljeničkih idioma (razvijeniji nasljedni idiomi uslijed izloženosti izvornojezičnomu unosu) do idioma koji (većini) djeluju kao da su izvorni govornici, bar kao oni koji nisu posve ovladali standardnim idiomom.

Doseljenički se nasljedni govornici mogu podijeliti prema tomu jesu li rođeni u inojezičnoj ili izvornojezičnoj zemlji. Prototipna su skupina preseljenički nasljedni govornici, koji se vraćaju u domovinu svojih predaka, a rubnija povratnički govornici, koji se vraćaju u svoju svojedobnu domovinu.

Preseljenički nasljedni govornici — Prototipni su doseljenički govornici od rođenja usvajali svoj nasljedni jezik kao i drugi iseljenički govornici, a onda su se poslije posve završenoga jezičnoga razvoja, još u mladosti ili kasnije, preselili u zemlju gdje žive izvorni (mnogi jednojezični) govornici čiji je jezik glavni jezik sporazumijevanja u društvu. *Preseljenički nasljedni govornici* (eng. *relocated heritage speakers*) prototipna su skupina doseljeničkih. Primjer su takvih doseljeničkih govornika u hrvatskome Janjevci, odnosno Hrvati došli iz Janjeva i Letnice u Kosovu, gdje su živjeli više od 700 godina u okruženju albanskoga i srpskoga. Većina se od njih krajem 20. stoljeća doselila u Hrvatsku (danas ih je u ta dva mjesta četiristotinjak, a 1991. prema popisu ih je na Kosovu bilo oko 8 800).

Povratni nasljedni govornici — Rubna su skupina doseljeničkih nasljednih govornika oni koji su kao djeca živjeli u izvornoj zemlji svojega nasljednoga jezika, iselili se iz nje u djetinjstvu i u nju se doselili u odrasloj dobi. Oni bi među doseljeničkim govornicima bili *povratni nasljedni govornici* (eng. *reexiled heritage speakers*). Povratne nasljedne govornike treba razlikovati od povratničkih izvornih govornika koji su se iselili iz svoje domovine kao odrasli (mlađi ili stariji) ljudi, kada su posve ovladali svojim materinskim jezikom kao izvorni govornici i u nju se vraćaju u odrasloj dobi (u nekim se znanstvenim radovima za takve govornike na engleskome rabi naziv *returnees* ili *return migrants*).

4. Poticaji na preseljenje

Nasljedni govornici mogu se podijeliti i prema razlozima iseljavanja iz izvornojezične zemlje ili doseljavanja u nju jer oni mogu bitno utjecati na njihov jezični razvoj, odnosno na motivaciju, koja je pak ključna za uspjeh u ovladavanju jezikom. Primjerice, iseljenici koji su se iselili iz svoje zemlje slobodnom voljom obično su spremniji ovladavati jezikom zemlje u koju se useljavaju od onih koji su na selidbu prisiljeni. Međutim, poticaji na preseljenje mogu biti jednaki i za iseljeničke i za doseljeničke nasljedne govornike.

Načelo je podjele u ovomu poglavlju način ili razlog odlaska iz zemlje ili kraja te razlog dolaska u kraj ili zemlju u koju se useljavaju.

4.1. Slobodni odabir selidbe

Slobodna selidba proizlazi iz čovjekove odluke da se seli. Pri tomu ta odluka može biti dragovoljna ili dobrovoljna. Ovdje se polazi od značenjske razlike između ta dva sinonima u kojemu je dragovoljnost znači viši stupanj želje, odnosno radosnu odluku, nešto što čovjek čini jer to doista želi, cijelim svojim bićem. Za razliku od toga, dobrovoljnosti koja znači niži stupanj želje, moguću svojevrsnu podvojenost, odnosno postupanje u skladu s donesenom odlukom nakon razmatranja razloga za nešto i protiv toga, pri čemu su prevagnuli razlozi da se nešto učini kao važniji od drugih.

Dragovoljna selidba — Selidba u novu zemlju može biti dragovoljna jer je poželjna, poput obrazovanja ili stručnoga usavršavanja ili konačnoga ostvarenja dugoočekivanoga sna. Tako su među doseljeničkim govornicima neki osjećajno i identitetski vezani za domovinu svojih predaka pa se rado i dragovoljno doseljavaju u nju, sami ili s obitelji. Štoviše, neki smatraju da selidbom u izvornojezičnu zemlju ispunjavaju želju svojih roditelja, djedova ili baka, ili da ispravljaju nepravdu zbog koje su se njihovi pretci uopće morali iseliti. Primjerice, neki su nasljedni govornici doselili u Hrvatsku po smrti svoga djeda ili oca i zato da im budu bliži živeći u zemlji gdje su oni

oblikovani kao osobe. Drugi su doselili u Hrvatsku devedesetih godina jer su odgajani kao Hrvati i smatrali su da trebaju u njoj živjeti, a to je bilo moguće nakon pada komunizma i uspostave Republike Hrvatske.

Dobrovoljna selidba — Selidba može biti i ne sasvim dragovoljna, nego dobrovoljna jer se osobi netko drugi važan dragovoljno seli, primjerice roditelji ili bračni drug. Često se kod udaje za stranca ili ženidbe sa strankinjom obitelj odlučuje živjeti u zemlji jednoga bračnoga druga. Takva dogovorena selidba može biti samo dobrovoljna ako se osoba zapravo ne želi iseliti iz svoje zemlje, ali zbog braka pristaje na žrtvu. Kada se roditelji odluče iseliti, ne čine to sva djeca rado, posebno starija, za neku bi se moglo reći da su nagovorena budući da ipak ne žele izgubiti svoju obitelj. I kod iseljavanja cijelih porodica (roditelja, braće i sestara sa svojim obiteljima) neka obitelj može se nevoljko odlučiti na selidbu zato da ne ostane sama. Dakle, dobrovoljna selidba može biti dogovorena ili nagovorena. Među doseljeničkim nasljednim govornicima neki su se poistovjetili sa zemljom svojega rođenja i djetinjstva pa preseljenje u zemlju svojega podrijetla doživljavaju kao doseljavanje u drugu zemlju, ne svoju. I za njih bi se moglo reći da su nagovoreni ako bi teorijski mogli ostati, no ipak se odluče pridružiti ostalima u iseljavanju.

4.2. Neizbježna selidba

Kada se sele djeca, koja su ovisna o odraslima (roditeljima, starateljima), u većini slučajeva ona ni teorijski ne bi mogla ostati u zemlji gdje su dotada živjela. Ona se mogu seliti dragovoljno (primjerice u zemlju gdje im živi jedan od roditelja pa se raduju što će biti s njime), dobrovoljno, prisilno (ako nikako ne žele). Međutim, katkada to nije ni slobodan ni prisilan izbor — djeca jednostavno nisu svjesna da se sele ne samo iz dotadašnjega doma, nego iz zemlje, niti što to znači, posebno ako su sasvim malena (primjerice kada su im roditelji i svi rođaci umrli, kada su ostavljena, kada ih se oduzima od roditelja prilikom udomljavanja ili usvajanja).

4.3. Prisilna selidba

Katkada iseljenike na iseljavanje tjeraju drugi, najčešće uslijed sukoba, posebno ratnoga, ali i političkim odlukama. Selidba je uvijek prisilna (eng. *forced migration*) ako je protiv volje onoga tko se iseljava, bio poticaj na nju strah od posljedica ako se ostane, prijetnja ili izravno nasilje. Postoje različite vrste prisilnih selidba, a tako i prisilnih iseljenika ili doseljenika u odnosu na razlog zbog kojega ih se seli te mjesto kamo ih se seli: izbjeglice, prognanici (naseljenici, premještenici, prebačenici), oteti.

Bijeg — Izbjeglice (eng. *escapees*) odlaze iz svoje zemlje uglavnom svojom odlukom, ali koja nije donesena slobodnom voljom, nego pod pritiskom

predviđenih budućih tlačenja ili straha od još većih tlačenja nego što su već doživjeli. Drugim riječima, to su osobe koje su napustile svoju zemlju uslijed (bar svojevrsne) životne ugroženosti pa se ne mogu ili ne žele vratiti. Na početku sve izbjeglice same sebe i ne smatraju iseljenicima, nego samo ljudima koji privremeno žive izvan domovine jer se žele vratiti. Neke se promjenom prilika vraćaju ili se pokušavaju vratiti u svoj dom. Primjerice, dio Hrvata koji je izbjegao iz Hrvatske na završetku Drugoga svjetskoga rata ili početkom života u komunističkoj Jugoslaviji namjeravao se vratiti, što su neki i učinili po uspostavi Republike Hrvatske devedesetih godina. S njima su se vratili i neki njihovi potomci koji su bili nasljedni govornici hrvatskoga. Moliški i gradišćanski Hrvati podrijetlom su izbjeglice pred Turcima.

Prognanstvo — Za razliku od izbjeglica, prognanici (eng. *deportees, banished people*) iseljavaju iz zemlje ili kraja gdje su živjeli i govorili svojim jezikom protiv svoje volje, pod izravnom prijetnjom i naredbom. Djeca takvih prognanika (bili sami prognani kao djeca ili djeca rođena u prognanstvu) prognanički su nasljedni govornici ako usvajaju jezik svojih roditelja.

Treba napomenuti da je razlika između izbjeglica i prognanika često vrlo mala jer su i jedni i drugi prisilno odselili iz svojega doma i(li) domovine. I jedni i drugi mogu čuvati svoj jezik i silno ga željeti prenijeti svojoj djeci u nadi ili iščekivanju povratka. No i mala razlika može biti temelj različitom pristupu ovladavanja novim jezikom. Prognanici nisu ni na koji način željeli otići iz domovine, otišli su jasno izraženom tuđom voljom, istjerani su iz svoga doma pa nisu ni teorijski mogli ostati, za razliku od izbjeglica koji su bar u najmanjemu stupnju otišli svojom odlukom. To u pojedinim slučajevima može tanka nit zbog koje oni mogu biti skloniji usvajati jezik nove domovine nego prognanici koji mogu odbijati novi jezik — afektivni im odnos prema jezicima može biti drugačiji. Naime, može se dogoditi da su izbjeglice sklonije usvajati jezik nove domovine nego prognanici koji mogu ne htjeti ovladavati jezikom nove domovine jer nisu ni na koji način željeli otići iz domovine. To može djelovati na njihovu djecu koja su nasljedni govornici.

S druge strane, katkada oni koji su se u strahu iselili nisu ni trebali pobjeći, pa zapravo i nisu bili prave izbjeglice, što se može pokazati i po njihovim sumještanima koji nisu pobjegli i nisu imali posljedica. Stoga bi mogli dijelom pripadati i u kategoriju iseljenika. A mnogi su iseljenici zapravo bili izbjeglice čak i kada nisu ilegalno prelazili granicu poput građana Istočne Njemačke. Primjerice, mnogi su se Hrvati za komunističkoga režima iseljavali da izbjegniju dalja politička zlostavljanja, koja su osim gubitka posla, imovine uključivala prijetnje ili zatvaranja pa su zapravo bili izbjeglice.

Prognaničkih nasljednih govornika može biti nekoliko podvrsta. Naime, prognani ljudi mogu biti jednostavno istjerani iz svojih domova, mjesta, krajeva i zemlje, mogu biti protjerani u određena druga mjesta, krajeve

i zemlje ili mogu biti protjerani u zemlju svojega podrijetla i jezika, bili nedavni useljenici, svojedobni useljenici ili pak dugostoljetni naseljenici.

Raseljavanje — Katkada vlasti ili drugi moćnici namjerno iseljavaju većinu ili sve nasljedne govornike iz mjesta, kraja ili zemlje na različita druga mjesta kako bi uništili njihova obiteljska, narodna i jezična obilježja. Naime, ne žele da se oni skupno presele na neko mjesto gdje bi mogli nastaviti živjeti u svojim zajednicama i očuvati svoj jezik i kulturu, nego ih raspršuju na najrazličitija područja, unutar zemlje ili u druge zemlje. Predlaže se da se takve prognanike na hrvatskome naziva *raseljeni govornici* (na engleskome *displaced speakers*). Za raseljene je govornike svojstvena velika vjerojatnost da će izgubiti svoj nasljedni jezik. Kada dođu u nova mjesta kao pojedinačne obitelji ili porodice, neće uspjeti zadržati društvenu dvojezičnost kao u svojim selima, nego će biti prisiljeni u društvu govoriti okolinskim jezikom. Kod naseljeničkih govornika to može značiti da će se, kako bi izbjegli potpuno umiranje jezika, jezično priključiti nekoj drugoj naseljeničkoj zajednici. Tako se moravski Hrvati na svojim godišnjim susretima u selu službe gradišćanskohrvatskim pisanim jezikom iz Austrije.

Moravski su Hrvati najsjevernija starosjedilačka hrvatska skupina u Europi. Oni su potomci izbjeglica pred Turcima iz 16. i 17. stoljeća i naselili se u brojnim naseljima oko grada Mikulova (njem. *Nikolsburg*) južno od Brna. Do 20. stoljeća održala su se tri sela u kojima su bili najbrojniji stanovnici (prema popisu 1919. bilo je 1682 Hrvata). Selo Frielištofu (češ. *Frélichov*, danas *Jevišovka*) bilo je od 1538. do 1948. (većinsko) hrvatsko selo, u kojemu se javno sporazumijevalo hrvatskim, govorili su ga i njemački i češki stanovnici. Godine 1930. imalo je 74% Hrvata i 17% Nijemaca, koji su istjerani nakon Drugoga svjetskoga rata (na njemačkome se selo zvalo *Fröllersdorf*). Slično je bilo i sa dva susjedna sela: Dobro Polje (njem. *Guttenfeld*, češ. *Dobré Pole*) i Nova Prerava (njem. *Neuprerau*, češ. *Nový Přerov*). U sva je tri sela prije Drugoga svjetskoga rata živjelo oko tri tisuće Hrvata (v. npr. www.lawitschka.at). Njih su od 1946. do 1950. nasilno raselili u različita mjesta (118 sela) diljem Češke kako bi ih uništili kao etničku zajednicu. Mali broj hrvatskih govornika koji su ostali u mjestu s vremenom nisu imali s kime svakodnevno govoriti hrvatski jer su doseljeni Česi. Danas u Frielištofu žive samo pojedinci koji rijetko govore hrvatski, s većim brojem ljudi samo prve nedjelje rujna kada raseljeni hrvatski govornici dolaze na proštenje: misu, ručak i zabavu. Izdano je nekoliko malih dječjih priručnika i popis riječi.

Prebacivanje — Katkada nasljedne govornike vlasti prisilno sele iz jednoga kraja ili zemlje u drugi. To se primjerice događa kada žele naseliti opustošene krajeve. Tako je Staljin od 1941. do 1946. premjestio oko pola milijuna naseljeničkih Nijemaca u Sibir, Kirgistan i Kazahstan. Predlaže se da ih

se na hrvatskome naziva *prebačeni govornici* (eng. *transferred speakers*). Za razliku od raseljenih govornika, prebačeni mogu očuvati svoj nasljedni jezik jer se i u novim mjestima nalaze u nasljednim zajednicama, jasno, ako im to bude dopušteno.

Premještanje — Katkada se nasljedni govornici prisilno preseljavaju u izvornojezičnu zemlju, odnosno zemlju svojega podrijetla. Iako su vezani podrijetlom, naseljenički su govornici načelno znatno povezani sa zemljom gdje su se naselili nego izvornojezičnom zemljom. Predlaže se da ih se na hrvatskome naziva *premješteni govornici* (eng. *translocated speakers*) kako bi ih se razlikovalo od prognanika, koji su protjerani u njima u svakomu pogledu strane zemlje. Primjer su takvih premještenika grčki govornici iz središnje Anatolije koji su nasilno preseljeni u Grčku poslije turskoga oslobodilačkoga rata početkom 20. stoljeća ili njemački nasljedni govornici koje su poslije Drugoga svjetskoga rata nasilno preseljavali u Njemačku (npr. iz Mađarske). Takvi govornici znaju biti loše prihvaćeni, domaće ih stanovništvo ne doživljava kao svoje, nego kao tuđe (iako ne nužno strane) govornike.

Otimanje — Katkada je razlog selidbe iz zemlje i jezika otimanje. Ono je obratno od protjerivanja kada nasilje ne dolazi unutar zemlje, nego izvana. Otimanje može biti pojedinačno ili sustavno, doneseno političkom odlukom. Kada su oteta mala djeca, neka od njih zaboravljaju svoj materinski jezik. To može biti prirodno — ako oko njih nema nikoga tko govori njihovim jezikom, ako je takvih govornika malo ili rijetko govore s njima. Može biti i nasilno — ako ih se želi odnaroditi ili sakriti njihovo podrijetlo pa ih se kažnjava kada govore svojim jezikom, što je bio slučaj s nekom germaniziranom djecom tijekom Drugoga svjetskoga rata, najviše poljskom. Otimanje ili oduzimanje s utjecajem na jezični razvoj otetoga djeteta može se dogoditi i unutar zemlje, kao što se događalo s urođeničkom djecom u Australiji.

5. Zaključak

Nazivlje vrsta i podvrsta predloženo u ovom radu potječe iz nekoliko ključnih obilježja nasljednih govornika. Nasljedni su jezici podijeljeni na tri vrste u odnosu na jezični razvoj njihovih govornika prema načelu okružja usvajanja nasljednoga jezika i sadašnjega služenja njime u društvu gdje danas prebivaju. Nazivi koji označavaju podvrste u odnosu na tri vrste: iseljenički, starosjedilački, doseljenički jezici i govornici uključuju i druge utjecaje na jezični razvoj, posebno moguće afektivne. Stoga su se od dosadašnjih podjela na tri (starosjedilački, useljenički i kolonijalni jezici) ili četiri vrste nasljednih jezika (spomenute tri uz četvrtu kategoriju izbjegličkih jezika) zadržala samo dva naziva kao vrste, a dodana je treća kategorija doseljeničkih jezika. Načela su podjele na podvrste nasljednih jezika zemlja rođenja i djetinstva

pojedince i svih ljudi koji su bili izvorni govornici toga jezika te zemlja u kojoj se živi i jezično razvija. Kolonijalni se jezici smatraju podvrstama iseljeničkih, jednako kao i mnogi drugi. Izbjeglički jezici podvrsta su useljeničkih ili doseljeničkih jezika budući da je očište za podjelu na vrste jezična domovina tijekom života nasljednih govornika. Tomu su razlog i činjenice što je katkada teško napraviti jasnu razliku između izbjeglica i iseljenika koji odlaze uslijed političkih razloga, a nasljedni su govornici najčešće potomci iseljenika i izbjeglica, koje se osim u dva slučaja više i ne smatraju izbjeglicama, nego useljenicima.

Kod prototipnih primjera moći će se jednostavno odrediti u koje kategorije pripadaju pa će predloženi nazivi služiti da se mogu znati neka od njihovih obilježja. Kod manje prototipnih i rubnih primjera neće uvijek biti lako napraviti jasnu razliku među pojedinim skupinama govornika niti pojedine govornike svrstati samo u jednu kategoriju. Budućim bi istraživanjima trebalo opisati i različite vrste izvornih govornika i vidjeti kakav je odnos pojedinih od njih prema nasljednima, a vjerojatno predložiti i neke nove nazive. Poseban izazov predstavljat će naseljenički govornici koji su također jedini izvorni govornici svojega materinskoga idioma i njihov odnos prema izvornojezičnim idiomima.

6. Literatura

- Cvikić, L., Jelaska, Z., Kanajet Šimić, L. (2010) Nasljedni govornici i njihova motivacija za učenje hrvatskoga jezika, *Croatian Studies Review* 6, 113–127.
- Hržica, G. (2005) Croatian as foreign, second and heritage language, Conference on Cognition and its origins, Budimpešta 23–25. rujna, Mađarska (poster).
- Krauss, M. (1992) The World's Languages in Crisis, *Language* 68.1: 4–10.
- Hlavac, J. (2000) *Croatian in Melbourne: lexicon, switching and morphosyntactic features in the speech of second-generation bilinguals*, Monash University (doktorski rad).
- Hlavac, J. (2003a) *20 Second-generation speech: lexicon, code-switching and morpho-syntax of Croatian-English bilinguals*, Peter Lang, Bern.
- Hlavac, J. (2003b) Bilingual interjections: evidence from Croatian-English code-switching, *Monash University Linguistics Papers* 3 (1), 39–50.
- Jelaska, Z. (2012) Ovladavanje materinskim i inim jezikom, u Češi, M., Cvikić, L., Milović, S. (ur.) *Inojezični učenik u okviru hrvatskoga jezika: okviri za uključivanje inojezičnih učenika u odgoj i obrazovanje na hrvatskome jeziku*, Zagreb: AZOO, 19–35.
- Jelaska, Z., Hržica, G. (2005) In search for a missing part: Identification and generational motivation in learning the L2, *EUROSLA 15*, Dubrovnik, 13–17. rujna.

- Kaplan, Lawrence (s.a) *Inuit or Eskimo: Which name to use*, Alaskan Native Language Center.
UAF, <https://www.uaf.edu/anlc/resources/inuit-eskimo/>
- Knoolhuizen, R. (2014) Variation in Faroese and the development of a spoken standard: In search of corpus evidence, *Nordic Journal of Linguistics* 37: 87–105. doi:10.1017/S0332586514000079.
- Musulin, M. (2014) *Poredbeni opisi glasovnih sustava standardnih inačica španjolskoga jezika*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu (doktorski rad).
- Nelde, P., Williams, G. (1996) *Euromosaic: The production and reproduction of the minority language groups in the European Union*, European Commission, Brussels — Luxembourg: ECSC-EC-EAEC.
- Pavličević-Franić, D. (2012) Inojezično usvajanje hrvatskoga kao nasljednoga jezika u hrvatskoj nastavi u inozemstvu, u Bežen, A., Bošnjak, M. *Hrvatska nastava u inozemstvu*, Zagreb: MZOS; Učiteljski fakultet, 181–197.
- Pavličević-Franić, D., Aladrović Slovaček, K. (2012) Mastering morphological competence in the acquisition of Croatian as L2, u Akbarov, Azamat; Cook, V. *Approaches and Methods in Second and Foreign Language Teaching*, Sarajevo: International Burch University, 187–198.
- Pavličević-Franić, D., Aladrović Slovaček, K. (2013) Learning and teaching of Croatian as a heritage language (L2) in children of Croatian emigrants abroad, u Yavuz, U. *International Symposium on Language and Communication : Exploring Novelties : Book of Proceedings*, Izmir: Izmir University, 137–150.
- Pavličević-Franić, D. (2003) Okomita dvojezičnost i rano učenje jezika, u Matešić, K. *Komunikacijska kompetencija u višejezičnoj sredini: teorijska razmatranja, primjena*, Zagreb, Jastrebarsko: Naklada Slap; Sveučilište u Zagrebu, 93–106.
- Reynolds, R., Howard, K., Deak, J. (2009) Heritage Language Learners in First-Year Foreign Language Courses: A Report of General Data Across Learner Subtypes, *Foreign Language Annals*, 42/2.

Types of heritage speakers

Heritage speakers were raised in homes where the non-majority language was spoken and the dominant language of their larger (national) society was also acquired. In order to be a heritage speaker or learner in an educative environment, a person has to possess some language proficiency, at least receptive, in addition to cultural knowledge. This makes their language development different from foreign language students (those who do not understand the language of their parents, grandparents or other ancestors should be called predački ancestral learners, and later on, ancestral

speakers, as their language development is the same as that of foreign language students).

Several groups of heritage languages are proposed so far, the best known are probably J. Fishman's (2001) indigenous, colonial and immigrant languages, to which refugee languages were added (Cummins 2005). This paper proposes Croatian terms for three types of heritage speakers according to the influences their linguistic and state environment has on their language development. English equivalents are also offered for use in international scholarly papers. They are chosen from English synonymic terms which may have different meanings in different English-speaking societies, some of which may be considered incorrect or not entirely appropriate in one country and quite appropriate in another.

The criterion for categorization is the original country where the language is the dominant language spoken by its native speakers (many of them monolingual in the strict meaning of the word), the country where the heritage speakers currently live and the country where the heritage speaker previously lived during their language acquisition. Three types are proposed: The first type consists of those who were born and are living in the native speakers' country (indigenous speakers), the second consists of those whose parents or other ancestors had moved to a different country (emigrant speakers), and the third one consists of those who were first emigrant heritage speakers and then moved to the native speakers' country (eng. re-emigrant speakers). Indigenous speakers had always been living in the country where their language was spoken and they are native speakers of that language — no one speaks it 'better'. However, if the majority or the official language of the country is their dominant language while their indigenous language is spoken as a minority language and restricted as (one) of the home languages, they are indigenous heritage speakers. The offspring of emigrants that were born in a 'new' country where they are a minority (including very young children that were born before emigration) are emigrant heritage speakers. Reemigrants have been acquiring their heritage language in some emigrant communities and then have moved back to the 'old' country where their ancestors had been living before migration.

Indigenous speakers may be urođenički 'aboriginal' heritage speakers, which means that they are the first known nations living on that land (i.e. Australian Aboriginals, Basks) or domorodački 'autochthonous' heritage speakers, which means that they are the oldest people living there, although it is known that they migrated there from some other place (i.e. Maoris in New Zealand, South Slavs).

Emigrant speakers are given the term in relation to the native speakers of that language living in their own country. But as their heritage language is defined in terms of the majority language of the country they migrated

to, they may be useljenički ‘immigrant’ heritage speakers, naseljenički ‘settlers’ or historical minority speakers, kolonijalni ‘colonial’ speakers, or selioci ‘migrant’ speakers.

Reemigrant heritage speakers may be preseljenički ‘resettled’ speakers if they moved from their home country where they acquired their typically minority language as a heritage language to the country where it is a majority language. They are povratni ‘returning’ speakers if they were born in the majority language country and lived there for some years, then moved to another country where they were acquiring their language as a heritage language, and then moved back to the country where they were born.

With regard to the reasons for migration from or to the native language country, people could migrate of their own free will (gladly or because they were persuaded), unintentionally as little children do, or because they were forced to migrate. Forced migration includes escapees, deportees or banished people and kidnapes (mainly children). Deported people could be just deported out of a certain country, or those who had banished them could also dictate where they would go. Hence they could be raseljeni ‘displaced’ — banished to different places so that they do not maintain their family, ethnic or linguistic features; prebačeni ‘transferred’ if they were placed somewhere where they could not leave easily, premješteni ‘translocated’ if they were forcibly moved to the country their ancestors came from. As can be seen, colonial and immigrant languages would be considered subtypes of emigrant languages, whereas refugee languages would not, as heritage speakers of refugee languages are the children of the refugees (born prior to or after fleeing), and, as such, they would be considered immigrant heritage speakers.

Key words: heritage speakers, indigenous speakers, emigrant speakers, reemigrant speakers

Ključne riječi: nasljedni govornici, starosjedilački govornici, iseljenički govornici, doseljenički govornici